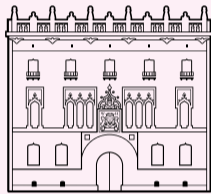

barn av sin tid

FRÅN HALLWYLSKA PALATSET TILL HAMMARKULLENS MILJONPROGRAM

Hallwylska museet

Reine, Cocos, GP, Max och Gerhard i trappuppgång vid torget, Hammarkullen 1973.

saken i egna händer och okuperade gården. Det var en aktiv motståndshandling som bidrog till en känsla av gemenskap och hemhörighet; dock gav den värld de såg omkring sig sällan styrka. Droger blev ett sätt att fly den omedelbara verkligheten; att sniffa kontaktlim kunde börja så tidigt som i nioårsåldern och bland ungdomarna var det flera som utvecklade tyngre missbruk.

Även om det inte var tänkt så från början återkom Jens S. Jensen till Hammarkullen – nyfikenheten på hur bostadsområdet utvecklades fick honom att fortsätta. Dock skedde en förskjutning från platsen till personerna och i allt högre grad kom deras liv att stå i fokus. Genom åren har projektet presenterats på en rad olika sätt och sammanlagt gjorde Jens S. Jensen fyra böcker om Hammarkullen. Planerna för utställningen på Hallwylska museet hade påbörjats när han gick bort 2014 och urvalet tar fasta på 1970-talet – ett decennium som är både nära och avlägsen. I *Barn av sin tid* möter dokumentationen av ungdomarna i Hammarkullen porträttfotografier från slutet av 1800-talet av tre systrar i familjen von Hallwyl, som växte upp i en helt annan värld. Bilderna speglar hur synen på barndom och vuxenblivande formas av de historiska omständigheterna. Vad ett barn "är", hur hen förväntas vara och göra, vilka friheter och begränsningar barnen ställs inför, men också hur tankarna om deras framtid präglar tillvaron, har förändrats över tid och är dessutom beroende av de sociala sammanhangen. Systrarna von Hallwyl växte upp i ett hem där anor och nya pengar förenats. De tillhörde den samhällseliga eliten och förutom palatset i Stockholm hade man flera bostäder i såväl Sverige som utomlands. Föräldrarna till barnen i Hammarkullen var arbetare och hörde till socialgrupp 3 – den klass miljonprogrammet byggdes för. Till saken hör också att 1973, när Jens S. Jensen tog de första bilderna, bröt oljekrisen rekordarens ständigt stigande kurvor. Västvärlden gick in i en djup lågkonjunktur som pågick en bit in på 1980-talet. Ungdomarna från Hammarkullen blev vuxna i en tid av nedläggningar och arbetslöshet.

SARA DIXON, Intendent, Livrustkammaren och Skoklosters slott med stiftetsen Hallwylska museet

Ebba, Ellen och Irma von Hallwyl – barn av en annan tid

Wilhelmina von Hallwyl, arvtagerska till en enorm förmögenhet, samlare och grundare av Hallwylska museet, födde fyra döttrar. En dog vid tidig ålder, men de andra tre fick växa upp och åldras. Det var Ebba (1866–1960), Ellen (1867–1952) och Irma (1873–1959), tre systrar med olika karaktär och olika livsval, med den gemensamma nämnaren att de levde sina liv i mycket privilegierade miljöer.

Flickorna föddes på gården Erikslund, nära Vagnhärad. I deras ögon var det ett lantligt barndomsparadis, även om tillvaron kunde vara ganska isolerad.

Som de flesta välbärgade familjer reste familjen von Hallwyl utomlands med jämna mellanrum, ofta till faderns hemland Schweiz. Flickorna följde med på de långa resorna, med tåg och fartyg. Resandet, med många museibesök och utflykter till sevärheter, var del av den bildning som en ung person av fin familj förväntades få. För övrigt skulle en ung kvinna kunna spela piano, teckna och tala åtminstone tyska och franska. Flickorna von Hallwyl fick undervisning av mamma Wilhelmina, medan barnflickor skötte det praktiska omhändertagandet.

Under vintrarna bodde familjen vanligtvis på hotell i Stockholm. Detta årstidsbundna flyttande var inget konstigt, utan snarare förväntat i familjer med de ekonomiska förutsättningarna.

När Ebba var elva och Ellen tio år, fick de flytta in till morföräldrarna i Stockholm under terminerna för att få undervisning. Till en början hade de privatlärarinna, men 1882 började de i Wallinska skolan, som var Sveriges första flickskola med gymnasium och examensrätt. Där skulle den studiebegåvade Ebba komma att ta studenten två år senare. Ellen slutade skolan samtidigt, utan examen.

Flickorna var hårt hållna och till skillnad från sina jämnåriga kamrater så fick de inte gå själva till skolan, utan kördes i vagn. Yngsta systemen Irma fick privatundervisning hemma på Erikslund under hela skoltiden. Hon hade också en barnflicka från Schweiz, för att få träning i franska. Deras liv var hårt styrda, även när de närmade sig slutet av tonåren.

När skoltiden tog slut, var det dags att hitta en make. Då "debuterade" flickorna, det vill säga att de gick på baler där de fick chans att träffa unga män av lämplig bakgrund. Med sig hade de mamma eller någon annan kvinnlig släkting som förkläde. Planen fungerade för alla tre systrarna och de blev förlovade efter någon eller några danssånger.

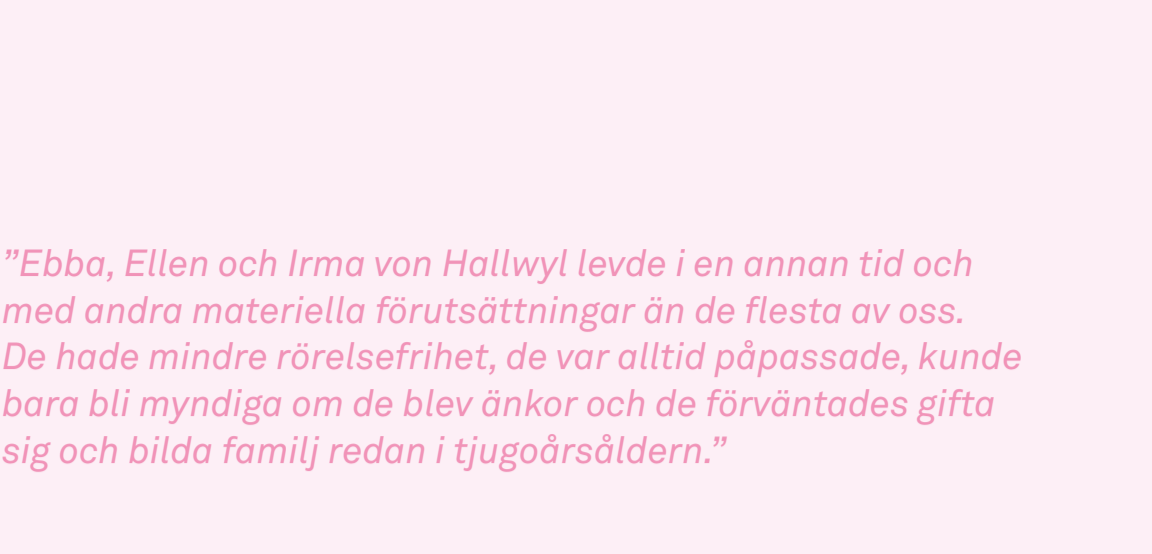
Ebba och Ellen, med kusinen Hilma, klädda i ridkläder.

Ebba och Ellen, med kusinen Hilma, klädda i ridkläder.

Mellansystemen Ellen skrev senare i ett brev att hon gått "från barnkammaren rätt in i äktenskapet" och det var så det gick till för de flesta flickor vid den här tiden. Det var inte brukligt att flytta hemifrån ett tag på egen hand. Äldsta systemen Ebba ville faktiskt gärna studera på universitetet i Uppsala, men föräldrarna stoppade planerna, just för att de inte kunde gå med på att Ebba skulle bo för sig själv. Det var inte heller nödvändigtvis en klok investering för en flicka att skaffa sig en examen, utan det kunde rent av förstöra hennes chanser på äktenskapsmarknaden. Att bli gift och få barn var kvinnans mål och uppgift i livet.

Döttrarna von Hallwyls liv var privilegierade på många sätt, men innehöll också sorger, kriser och konflikter. Ebba förlorade två barn, en liten son och en vuxen dotter. Irma förlorade sin förstfödda dotter när hon var bara några dagar gammal och led sedan av psykiska problem, förmodligen depressioner, och Ellen blev utstött ur familjen i många år efter att hon skilt sig från sin förste make. Både skilsmässan och dåliga affärer ställde systrarna mot varandra under långa tider och även om de försonades så småningom, så blev deras inbördes relationer aldrig helt avspända.

Ebba, Ellen och Irma von Hallwyl levde i en annan tid och med andra materiella förutsättningar än de flesta av oss. De hade mindre rörelsefrihet, de var alltid påpassade, kunde bara bli myndiga om de blev änkor och de förväntades gifta sig och bilda familj redan i tjuogoårsåldern. Och samtidigt begränsades de aldrig av pengar, de behövde inte arbeta och de kunde resa vida omkring och se världen. Men känslorna var kanske inte så annorlunda.

Irma, 38 år, leker med barnen Margit och Erik.

Tack till Hasselblad Center och Jens S. Jensen Estate för samarbete och utlån av fotografier och föremål.

En digital utställning med ett urval av bilder från utställningen finns på: hallwylskamuseet.se/barn-av-sin-tid

Hasselbladstiftelsen

NICLAS ÖSTLIND, curator och fil. dr. i fotografi vid Akademin Valsjö

Barn av sin tid – från Hallwylska palatset till Hammarkullens miljonprogram

Under fyra decennier, från 1973 till 2013, dokumenterade Jens S. Jensen livet i Hammarkullen. Platsen är ett av många bostadsområden som byggdes utanför storstäderna på 1960- och början av 1970-talet. Syftet var så på kort tid råda bot på den alarmerande bostadsbrist som följde på efterkrigstidens snabba befolkningstillväxt.

Bostadskrisen berodde också på att många människor lämnade glesbygden för tätorterna, där de flesta arbetstillfällena fanns. Valet att flytta var dock inte alltid frivilligt, utan ofta påtvingat av den strukturomvandling som moderniseringen av samhället innebar. Förorterna som växte upp i det så kallade miljonprogrammet visade sig snart rymma en rad problem. Namnet kom av att man på politisk nivå beslutade att bygga en miljon bostäder på tio år, med start 1965. Det blev redan från början platser präglade av social och ekonomisk segregation; dessutom väckte arkitekturens storskalighet och alienerande effekt kritik som sammanfattades i benämningen "betongförorter".

Jens S. Jensen var 27 år och nyutexaminerad arkitekt från Chalmers när arbetet påbörjades. Han drevs av en vilja att undersöka det nya bostadsområdet utanför Göteborg, men samtidigt ge en mer nyanserad skildring än den ensidigt negativa bild som medierna gav.

Framförallt handlade det om att möta människorna som faktiskt bodde där och förmedla deras erfarenheter, tankar och drömmar. Till sin hjälp hade Jens S. Jensen kamera och bandspelare. Han fotograferade personerna han träffade och bandade samtalen. Det var inga regelrätta intervjuer, utan bandspelaren stod helt enkelt på när de träffades. När bilderna kopierats och banden transkriberats sågs de igen för att tillsammans gå igenom materialet. På så sätt kom berättelsen om Hammarkullen i hög grad att formas som en dialog.

För att kunna genomföra projektet på ett trovärdigt sätt bosatte sig Jens S. Jensen i Hammarkullen. På dagarna befolkades området i första hand av barn och ungdomar; de vuxna som inte var arbetslösa eller pensionärer befann sig på jobb som låg någon annanstans – inte sällan Volvo-fabriken i Torslanda eller Eriksbergsvarvet på Hisingen. För ungdomarna, som ofta lämnades åt sig själva, blev Jens S. Jensen en vuxen som intresserade sig för deras vardag och tankar om tillvaron. Den ömsesidiga respekt som uppstod låg till grund för en skildring av att växa upp i en svensk förort under sjuttio-talet, där barnen själva kommer till tals. En viktig plats i deras liv var ungdomsgården, som utgjorde en samlande punkt. När den hotades av stängning tog ungdomarna

tv. Flickan i pölen är tre år och heter Annakarin. t.h Irma von Hallwyl, ca 5 år.

MALENA JANSON, fil.dr., skribent, föreläsare och forskare med inriktning mot barn- och ungdomskultur

Barndomen – en föränderlig historia

Att betrakta fotografier av flickorna von Hallwyl och barnen i Hammarkullen är att blicka in i två olika världar. I den ena framträder en välputsad högreståndsmiljö mot slutet av 1800-talet; liksom tyst, återhållsam och utstrålände en självklar elegans. I den andra kliver vi rakt in i 1970-talsungarnas liv sådant det levdes på gårdarna i den nybyggda betongförorten; utforskande, skitigt och alltid i rörelse.

Men ser vi närmare på dessa världar så upptäcker vi flera likheter mellan Ebba, Ellen och Irma von Hallwyl och Nettan, Michael och Suzanne.

Barndomen sådan vi idag uppfattar den var ett nytt fenomen på 1800-talet. Det är först nu barnen började ses som en grupp med delvis andra behov än vuxna och det är först nu som en allmän skolplikt införts i Sverige. I de högre samhällsklasserna skildes nu de tidigare åren ut som en period i livet som skulle omhuldas genom speciella klädesplagg, leksaker och kultur. Men också genom tukt, fostran och hård disciplin – barnen måste lära sig att kontrollera känslor, impulser och annan livlighet.

Arbetarbarnen hade en helt annan barndom. De flesta som växte upp på landet gick både i skolan och slet hårt på gården. I städerna gick barnen efter skoldagens slut hem till mörka, trånga och kyliga lägenheter med dass på bakgården. De allra fattigas-te tvingades arbeta i de nya, hälsofarliga fabrikena – en omänsklig tillvaro som den brittiske författaren Charles Dickens beskrev i romaner och debattinlägg.

"Jens S Jensens bilder andas liv och lek men också längtan och övergivenhet"

Men också barnen på 1970-talet växte upp i ett omvälvande samhälle. Förörterna kring de svenska storstäderna växte som svampar. Barnen blev fler, skolan reformerades, arbetskraftsinvandringen ökade, alltfler mammor började yrkesarbeta och barnkulturen blomstrade med fantasifulla, politiska och känslostarka filmer, pjäser, böcker, skivor och tv-program.

Skilnaderna mellan rika och fattiga barn i Sverige var fortfarande stora – men under de senaste 50 åren hade de minskat betydligt. Barnen som växte upp i Hammarkullen – Jordbro, Tensta och Rosengård – tillhörde för det mesta lägre medelklass. Många hade det knapert men ingen behövde svälta. Lägenheterna var stora, varma och ljusa och stadsdelarna var redan på skisstadiet planerade för barnfamiljer med gott om lekplatser, fotbollsplaner, skridskobanor, barnvagnsrum och cykelställ.

Ungarna umgicks ofta utomhus och åtnjöt en stor frihet. Föräldrarna jobbade ofta sent, det var ont om fritidsplatser och schemalagda fritidsaktiviteter var ganska ovanliga. Men alla barn uppskattade naturligtvis inte sin frihet. Jens S Jensens bilder andas liv och lek men också längtan och övergivenhet. Timmarna i väntan på mamma och middag kunde bli långa och eftermiddagens barnprogram i TV var för många mycket mer än underhållning – de var sällskap.

Också barnen von Hallwyls ekonomiskt och kulturellt privilegierade barndom färgades nog av längtan efter mamma och pappa. För trots att den borgerliga kärnfamiljen vördades och värnades på 1800-talet så växte barnen till stora delar upp utan sina föräldrar, överlämnade i barnsköterskors och guvernanters vård.

Det är heller inte svårt att utläsa vemod i de liksom dämpade bilderna av de uppklädda flickorna – men kanske övertolkar vi. För barnen var det förmodligen väldigt spännande att förevas av den nya tekniken och fotosessionen var ju också ett tillfälle att träffas hela familjen! Det stora allvar som präglar bilderna är snarare en produkt av tidens strama porträttestetik än av sorg. Och lika upplivande var det nog för förortsbarnen 100 år senare att få Jens S.Jensens uppmärksamhet, timme ut och timme in, dag efter dag; den glädjen strålar från många bilder. Kanske blev fotografen lite av en extra förälder eller storebror för en del av barnen?

Det nymt ett sekel och flera samhällsklasser mellan dem – ändå delar de således flera erfarenheter: Hallwylbarnen och Hammarkullenbarnen växer alla upp i ett Sverige i omvandling, de tillbringar mycket tid långtande efter sina föräldrar och de tycker att det är väldigt spännande att förevas av en fotograf.

Tänk om Ebba, Ellen och Irma, Nettan, Michael och Suzanne hade vetat då att de skulle hänga sida vid sida på ett museum nu, och betraktas av oss! Skulle de ha försökt se annorlunda ut? Skulle de ha skratat åt det? Skulle de ens ha trott på det?

